

in which this duty is fixed. It is proposed to define obligations as predominantly, but not necessarily, property relations. It is proved that civil legal relations in the field of tourism are in practice extremely heterogeneous in content, especially given the heterogeneity of the tourism product itself in the modern realities of the information society, as well as the emergence of self-sufficient, self-sufficient and even completely independent types of tourism. Part of the relations in the sphere of tourism arises in connection with the realization by the tourist of their absolute civil rights in which the right of one person to the object of civil rights is opposed by the duty of all other members of society not to violate the rights of the subject in the sphere of tourism. Meanwhile, the main place in the sphere of tourism is the legal relationship between certain persons within the limits of which the satisfaction of the interests of one person is carried out through the performance of their debt by the other party of these specific legal relations. The appeal to the doctrine of civil law in matters of the concept and types of legal relations in the sphere of tourism, in particular the obligations, has acquired special importance and timeliness at the current stage of tourism development, which began in the 21st century as a result of the dissemination of information technology achievements.

Keywords: obligations, sphere of tourism, tourist product, absolute and obligatory civil legal relations, property and personal non-property civil legal relations.

Кухарев О.Є.

УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

УДК 347.65/.68

Постановка проблеми. Визнання приватної власності та її непорушності, відмова від обмежень щодо кількості та вартості майна, яке може належати особі на праві приватної власності змінили саму структуру спадщини. До її складу в сучасний період можуть входити засоби виробництва, цілісні майнові комплекси (в тому числі фермерські господарства), земельні ділянки та інше нерухоме майно, пакети цінних паперів, частки у статутному (складеному) капіталі господарських товариств, майнові права інтелектуальної власності тощо. Враховуючи ускладнення об'єктів спадкового наступництва, гостро постає проблема збереження спадщини у період з дня смерті спадкодавця до її оформлення спадкоємцями. Ці моменти можуть бути віддалені один від одного досить тривалим періодом у часі. Саме протягом цього строку спадщина, зважаючи передусім на її склад, потребує особливих

дій фактичного та юридичного характеру, оскільки власник майна помер, а його наступники ще не набули права власності.

Стан дослідження. Управління спадщиною виступало предметом розгляду Ю. О. Заїки, С. Я. Фурси, О. П. Печеного, Є.О. Рябокони, Л. В. Козловської, К. Г. Некіт, О. О. Терехової, О.Ю. Шилохвоста, Н. В. Ростовцевої. Проте залишається низка невіршених питань, що стосуються правової природи договору на управління спадщиною, шляхів подальшого його вдосконалення.

Метою даної статті є визначення особливостей управління спадщиною шляхом укладення відповідного договору та формування напрямків удосконалення застосування цього механізму забезпечення збереження спадкового майна.

Виклад основного матеріалу. Певним правовим засобом, спрямованим на збереження спадкового майна протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, можна визнати сконструйовану в ч. 5 ст. 1268 Цивільного кодексу України (далі за текстом – ЦК) *фікцію зворотної сили прийняття спадщини*, за змістом якої незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з моменту смерті спадкодавця. Значення зворотної сили прийняття спадщини полягає в тому, що саме на час відкриття спадщини визначається її склад, коло спадкоємців, обсяг відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця, інші обов'язки, що обтяжують спадщину. Правило ч. 5 ст. 1268 ЦК має фіктивний характер, адже встановлює завідомо неіснуюче положення про те, що спадкоємець прийняв спадщину в день смерті спадкодавця, хоча фактично особа звертається до нотаріусу з заявою про прийняття спадщини в інший день протягом шести місяців з часу відкриття спадщини.

Слід вказати, що застосування фікції зворотної сили прийняття спадщини має вкрай важливе значення для охорони прав спадкоємців, адже у разі прийняття ними спадщини вони набувають права не лише на майно, виявлене в момент прийняття спадщини, але й на майно, що було в наявності в день смерті спадкодавця, але з тих чи інших причин виявилось у володінні третьої особи. Як зазначив Верховний Суд України у правовій позиції у

справі № 6-164цс12, в спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до гл. 29 ЦК [1].

Утім фікція зворотної сили прийняття спадщини не вирішує проблеми забезпечення збереження активів, які мають високу ліквідність (підприємство, гроші, цінні папери). Норми спадкового права, що блокують доступ до спадщини тривалий час, не відповідають повною мірою потребам сьогодення. Зокрема, по одній спадковій справі до закінчення строку оформлення спадкових прав, у банку, в якому було розміщено багатомільйонний депозит, відізвали ліцензію. Так саме потребують свого вирішення проблеми смерті засновника приватного підприємства, а також керівника юридичної особи, якому належали корпоративні права у такому обсязі, що дозволяли вирішувати майже всі питання корпоративного управління. Це, у свою чергу, призводить до ситуації, коли юридична особа не в змозі реалізувати свою дієздатність у зв'язку з призупиненням на строк прийняття спадщини всіх юридично значимих дій.

Крім того, поділ спадщини між спадкоємцями є наслідком «дроблення» певних об'єктів, що тягне їх знецінення. Заповідальні розпорядження стосовно поділу спадщини в окремих випадках можуть вступати в конфлікт з правилом про обов'язкову частку у спадщині, що також призведе до «дроблення» підприємств та фермерських господарств як єдиних майнових комплексів, контрольних пакетів акцій тощо.

Одним із дієвих механізмів забезпечення прибутковості об'єктів спадкового правонаступництва та запобігання їх знеціненню, є управління спадковим майном. Управлінню спадщиною присвячена спеціальна ст. 1285 ЦК, за змістом якої якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсут-

ності спадкоємців або виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною з іншою особою.

У разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки.

Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини. Особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх повноважень.

Крім того, правило п. 10.1 гл. 9 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [2] зобов'язує нотаріуса повідомити особу, з якою укладено договір на управління спадщиною, про припинення дії договору у разі надходження до нотаріуса заяви про прийняття.

Проблемним слід визнати відсутність в ЦК поняття управління майном, у зв'язку з чим досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу повноважень управителя. У ст. 1285 ЦК містяться лише два застереження: 1) особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини; 2) предметом договору є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій.

Питання про доцільність укладення договору на управління спадщиною, а також вибір управителя за цим договором вирішують: спадкоємці, виконавець заповіту, нотаріус, орган місцевого самоврядування. Водночас спадкоємці з'являються до нотаріуса не одразу після відкриття спадщини, в окремих випадках вимагається проведення дій з їх розшуку та повідомлення про смерть спадкодавця, в зв'язку з чим об'єкти спадкового правонаступництва, що потребують вчинення невідкладних дій з утримання та догляду, можуть бути суттєво знецінені. Крім того, часто між спадкоємцями виникають спори, що суттєво ускладнює як вибір управителя, так і укладення з ним відповідного договору. У свою чергу нотаріус особисто не заінтересований в управлінні спадщи-

ною, а випадки призначення виконавця заповіту зустрічаються у нотаріальній практиці вкрай рідко.

Наведені обставини суттєво знижують ефективність такого, на перший погляд, дієвого правового інструменту, як договір на управління спадщиною, є причиною незначної кількості цих договорів та ще більше актуалізують проблему правової долі спадщини протягом строку, встановленого для її прийняття.

Стосовно правової природи договору на управління спадщиною в правовій доктрині склалися дві протилежні позиції. Прихильники першої розглядають такий договір як різновид договору управління майном, визначений у гл. 70 ЦК [3, с. 226; 4, с. 524; 5, с. 209]. Інші автори, навпроти, стверджують про самостійний характер договору на управління спадщиною, до якого, зважаючи на специфічні особливості, не повинні застосовуватися загальні положення про управління майном [6, с. 228, 229; 7, с. 341, 342; 8, с. 158].

На нашу думку, досліджуваний договір має самостійний характер зважаючи на низку особливостей, що суттєво впливають на його правову природу.

По-перше, це особливі суб'єкти на стороні установника управління (спадкоємці, виконавець заповіту, нотаріус, орган місцевого самоврядування), серед яких немає власника майна, як того вимагає ст. 1032 ЦК. Примітно, що в спеціальній нормі не міститься жодних застережень стосовно особи управителя. Це, у свою чергу, дозволило одним авторам стверджувати про необхідність застосування до відповідних відносин ч. 1 ст. 1033 ЦК, згідно з якою управителем в договорі управління майном може виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності [9, с. 460, 461]. Водночас в юридичній літературі висловлюється точка зору, що при вирішенні даного питання слід враховувати загальні норми ЦК про суб'єкти правочинів. Отже, управителем спадщиною може виступати фізична особа з повною цивільною дієздатністю або юридична особа, якщо її дієздатність не обмежена законом, судом або установчими документами [6, с. 228].

На нашу думку, дії з управління спадщиною повинні вчинятися виключно суб'єктом підприємницької діяльності, що є спе-

ціалістом у сфері управління активами. Відповідне застереження доцільно закріпити у кн. 6 ЦК.

По-друге, предметом договору виступає спадщина як особливий об'єкт цивільних прав, що має яскраво виражену специфіку. Так, спадщина є складним об'єктом, що передбачає існування окремих елементів у вигляді прав та обов'язків, а тому й застосовується термін «склад спадщини». Крім того, спадщина – це об'єкт локального характеру, що знаходить свій прояв у присутності даного об'єкта виключно у сфері спадкового права, а тому має чітко визначені часові межі існування – з моменту відкриття спадщини і до моменту її оформлення спадкоємцями. Нарешті, за оборотоздатністю спадщина – об'єкт, певною мірою обмежений в цивільному обороті, оскільки коло юридично значимих дій, зокрема правочинів, які можуть бути вчинені щодо спадщини, має досить вузький характер і зумовлене природою спадщини [10].

По-третє, управління саме спадщиною включає надзвичайно широке коло дій управителя, який фактично буде «заміщати» померлого власника майна, заступати його місце, вчиняючи будь-які необхідні дії, спрямовані на утримання, збереження, догляд, забезпечення доходності об'єктів спадкового правонаступництва. Невипадково окремими дослідниками пропонується встановлювати правовий режим права довірчої власності стосовно управління цінними паперами з правом управителя відчужувати цінні папери без додаткового вираження волі установника управління. При цьому домінантою діяльністю управителя має бути збереження вартості переданого в управління пакета цінних паперів [9, с. 465–467]. Тому видається справедливим, що управитель спадщиною в певних випадках може розпорядитися майном або його частиною, зокрема продати цінні папери, якщо склалася відповідна ситуація на фондовому ринку, здійснити розрахунок грошовими коштами, що входять до складу спадщини. Крім того, допустимим слід вважати випадки відчуження окремого майна із складу підприємства як єдиного майнового комплексу у разі необхідності підтримання належного економічного стану підприємства за умови, що невчинення таких дій потягне завдання збитків.

У протилежному випадку дії з управління спадщиною втрачають всякий сенс і нічим не будуть відрізнятися від її зберігання.

Для забезпечення збереження спадкових активів, отримання доходу від управління ними, вчинення дій із збереження та догляду щодо спадкового майна, управитель має нести витрати, пов'язані з купівлею сировини, матеріалів, сплату поточних витрат нерухомого майна тощо. Не завжди управитель погодиться здійснювати такі дії за рахунок власних коштів з подальшим їх стягненням із спадкоємців. Водночас у ч. 2 ст. ст. 1030 ЦК міститься застереження про те, що предметом договору управління не можуть бути грошові кошти, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом. Наведене правило унеможливує вчинення управителем дій в межах договору управління спадщиною за рахунок тих коштів, що входять до її складу. А це, у свою чергу, значно зменшує ефективність управління.

Відзначимо, що можливість управління грошовими коштами становить дискусію в цивілістичній доктрині, маючи як прихильників, так і противників. Видається справедливим, що у ЦК слід передбачити право управителя здійснювати управління грошовими коштами, що входять до складу спадщини. Це пояснюється, передусім, тривалим строком, встановленим законом для прийняття спадщини та її оформлення спадкоємцями, що унеможливує зняття (переведення) грошових коштів протягом щонайменше шести місяців з дня смерті спадкодавця (оголошення померлим). При цьому варто врахувати, що за наявності зачатого, але ненародженого на момент відкриття спадщини спадкоємця, розподіл спадщини може відбутися лише після його народження (ст. 1298 ЦК). Утім, управління такими специфічними об'єктами спадкового правонаступництва, як цілісні майнові комплекси, вимагає негайного вчинення фактичних та юридичних дій для підтримання їх в належному стані.

На нашу думку, вдосконалення нормативного регулювання відносин з управління спадщиною має бути здійснене і в частині строку дії відповідного договору, який недоцільно обмежувати моментом з'явлення спадкоємців або прийняття ними спадщини.

З'явлення спадкоємця не свідчить про необхідність припинення договору на управління спадщиною, оскільки без отримання свідоцтва про право на спадщину така особа не зможе вчиняти вагомих юридично значимих дій, крім незначних, таких як оплата комунальних послуг за успадковану квартиру, проведення поточного ремонту та деяких інших. Не викликає сумніву, що спадкоємець в цей період позбавлений права призначати керівника юридичної особи, затверджувати річний звіт та бухгалтерський баланс, розподілити прибуток та збитки товариства. А тому управління спадщиною має тривати щонайменше до оформлення спадкоємцями прав на неї. В цьому аспекті вирішальним фактором має стати саме заповідальне розпорядження спадкодавця щодо встановлення строку управління. Власнику підприємства як єдиного майнового комплексу, контрольного пакету акцій, або єдиному повному учаснику командитного товариства доцільно надати право за життя вирішити найбільш ефективний шлях збереження цього майна після своєї смерті. Основна мета управління – забезпечити поточну діяльність підприємства на певному стабільному рівні протягом строку, встановленому для прийняття спадщини, та не допустити знецінення, банкрутства такого об'єкта.

Аргументом проти застосування механізму управління спадщиною часто називають складнощі у пошуку кандидатур професійних управителів. Наведена проблема може бути вирішена шляхом обрання управителя безпосередньо спадкодавцем, який за життя може скласти заповіт із відповідним розпорядженням. У цьому разі установник управління при вирішенні питання про укладення договору повинен врахувати волю заповідача щодо особи управителя.

У межах ЦК має бути сформований спеціальний правовий режим управління спадщиною, передусім підприємством та фермерським господарством як єдиними майновими комплексами, частками в статутному (складеному) капіталі господарських товариств, цінними паперами, майновими правами інтелектуальної власності. Саме таким чином вирішуються ці питання в законодавствах зарубіжних країн. Наприклад, Закон про спадкуван-

ня Ізраїлю присвячує управлінню спадщиною 47 статей (ст. ст. 77–124), в яких передбачаються функції управителя, його відповідальність, припинення повноважень, виплата винагороди, відносини з кредиторами тощо [11, с. 493–509]. В українському ж законодавстві особливості управління спадщиною можна виявити на підставі загальних положень гл. 70 ЦК та лише однієї спеціальної норми, яка фактично не розкриває зміст досліджуваного правового інструменту. Це, безумовно, свідчить про необхідність вдосконалення цивільного законодавства та проведення подальших наукових розробок в цьому напрямку.

Висновки. Договір на управління спадщиною має самостійний характер, є ефективним механізмом забезпечення доходності, утримання, догляду та збереження спадщини до оформлення спадкоємцями прав на неї, хоча потенціал цього договору задіяний не повною мірою. Обґрунтована позиція про необхідність вдосконалення чинного цивільного законодавства шляхом надання заповідачеві права визначати в заповіті особу управителя спадщиною. Крім того, строк договору на управління спадщиною не повинен обмежуватися часом з'явлення спадкоємців або прийняття ними спадщини, оскільки відповідне положення закону значно знижує ефективність управління спадковими активами. Висловлена пропозиція щодо надання управителю права на розпорядження спадщиною або її частиною, а також можливості вчинення дій з управління грошовими коштами. У межах ЦК має бути сформований спеціальний правовий режим управління спадщиною, передусім підприємством та фермерським господарством як єдиними майновими комплексами, частками в статутному (складеному) капіталі господарських товариств, цінними паперами, майновими правами інтелектуальної власності.

1. *Постанова Верховного Суду України від 23.01.2013 у справі № 6-164цс12 URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/A0E0FF21B7575F08C2257C92003A6515](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/A0E0FF21B7575F08C2257C92003A6515) (дата звернення 10.02.2018)*
2. *Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення 10.02.2018)*

3. Заїка Ю. О. *Спадкове право України: становлення і розвиток: Монографія. 2-е вид. К.: КНТ, 2007. 288 с.*
4. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О.П. Печеньный, В. И. Крат и др.; под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2016. 608 с.
5. Заїка Ю. О., Солтис Н. Б., Проценко В. В., Рябокони Є. О. *Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія; відп. ред. академік НАПрН України В. В. Луць. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.*
6. Заїка Ю. О., Рябокони Є. О. *Спадкове право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 352 с.*
7. Фурса С. Я., Рудко Б. Б. *Договора хранения и управления наследственным имуществом: научный анализ законодательства и его значение для нотариальной практики. Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс» / под ред. д. ю. н., проф. С. Я. Фурси. К.: ЦУЛ, 2013. С. 339–349.*
8. Некіт К. Г. *Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. Часопис цивілістики. 2016. Вип. 20. С. 157–161.*
9. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ФО-П Колісник А. А., 2009. 544 с.*
10. Печений О. П. *Деякі аспекти визначення складу спадщини за цивільним законодавством України. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове видання. 2013. Вип. 1 URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3690/1/Pechen.pdf> (дата звернення 10.02.2018).*
11. *Гражданское законодательство Израиля / Сост., предисл., пер. и иврита М. С. Хейфиц; науч. ред. И. Э. Лившиц. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 633 с.*

Кухарев О. Є. Управління спадщиною: стан та перспективи розвитку

У статті розкриваються особливості правового механізму управління спадщиною. Обґрунтована позиція про самостійний характер договору на управління спадщиною. Визначені напрями подальшого вдосконалення управління спадщиною шляхом формування у цивільному законодавстві спеціального правового режиму управління спадковим майном, передусім підприємством та фермерським господарством як єдиними майновими комплексами, частками в

стагунтому (складеному) капіталі господарських товариств, цінними паперами, майновими правами інтелектуальної власності.

Ключові слова: спадкування, спадкові правовідносини, спадщина, управління спадщиною, договір на управління спадщини

Кухарев А. Е. Управление наследством: состояние и перспективы развития

В статье раскрываются особенности правового механизма управления наследством. Обоснована позиция о самостоятельном характере договора на управление наследством. Определены направления дальнейшего усовершенствования управления наследством путем формирования в гражданском законодательстве специального правового режима управления наследственным имуществом, прежде всего предприятием и фермерским хозяйством как едиными имущественными комплексами, долями в уставном (складочном) капитале хозяйственных обществ, ценными бумагами, имущественными правами интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: наследование, наследственные правоотношения, наследство, управление наследством, договор на управление наследством.

Kukharyev O. Ye. Administration of estate: current state and prospects

The article studies the legal mechanism of estate administration. The author's point of view as to the independent nature of the contract of estate administration is grounded. It is considered to be an effective mechanism of profitability provision and inheritance maintenance till the heirs register inheritance, although the potential capacity of this contract is not fully employed. The following significant features of the contract, which influence its independent nature, are distinguished: 1) the contract of estate administration is signed not by an owner, but by other subjects; 2) the subject matter of a contract is inheritance as a special object of civil rights or its part; 3) the administration of estate includes an extremely wide scope of administrator's actions, who will actually "substitute" the deceased owner acting in order to maintain the objects of inheritance succession.

The paper grounds the necessity to improve current Ukrainian civil legislation due to granting the right to a testator to determine a will administrator. Moreover, the term of an estate administration contract should not be limited by the time of heirs' appearance and succession acceptance as the correspondent law provision significantly decreases the efficiency of inheritance assets administration. The administrator can perform practically and legally as to the objects of succession at least till the time heirs register inheritance. The proposal to grant an administrator the right to dispose the inheritance or its part and possibility to administer funds has been made. The special legal regime of estate administration, first of all an enterprise and a farm as a united property complexes, shares of nominal capital of a business partnership, securities, intellectual property rights must be created within the framework of the Civil Code of Ukraine.

Keywords: succession, inheritance legal relations, inheritance, administration of estate, estate administration contract.